

HOOFSTUK 3

SOSIALE KONSTRUKSIE EN DEKONSTRUKSIE

3.1 SOSIAAL-KONSTRUKSIONISME

Volgens Freedman en Combs (1996:16) is die belangrikste uitgangspunt van 'n sosiaal-konstruksionistiese benadering dat die menings (beliefs), waardes, instellings, gebruike, etikette, wette, rolverdelings, werksverdelings ensameer, wat ons sosiale werklikhede bepaal, deur die lede van 'n kultuur gekonstrueer word in hul interaksie met mekaar, van geslag tot geslag en van dag tot dag.

3.2 SOSIALE KONSTRUKSIE EN REIFICATION

Dit wat so gekonstrueer is, kry maklik, met verloop van tyd, die stempel van waarheid, absoluutheid en vastheid. Menslike, kontekstuele skeppings word verhef tot bo- of buitemenslike gegewens. Die modernistiese paradigma van die Westerse filosofie het hierdie manier van dink versterk. 'When people are invested in this worldview they believe the ideas they are using are more than ideas. They believe they are representations of general truths about a basic, underlying reality that we all share.' (Freedman & Combs 1998:20).

In hierdie verband vind ek Freedman en Combs (1996:23-28) se verwysing na Berger en Luckman (1966) verhelderend. Berger en Luckmann gebruik die woord *reification* om te verwys na die verstaan van die produkte van menslike aktiwiteit, asof hulle iets anders as menslike produkte is.

Reification word prosesmatig voltrek. Onderskeidings waartoe mense gesamentlik kom, is aanvanklik tentatief en eenvoudig, amper speels, en maklik

veranderbaar. Daar is 'n sterk bewustheid van ander moontlikhede. Die aanvanklike sosiale konstruksies word egter algaande al meer beleef as objektiewe realiteit.

- ✿ Die eerste geslag, wat aanvanklik gekonstrueer het, sal nog sê: 'Dit is hoe ons besluit het.'
- ✿ Die volgende geslag sal dalk al sê: 'Dit is hoe ons ouers dit doen of gedoen het.'
- ✿ Die derde geslag sal moontlik al sê: 'Dit is hoe dit gedoen word.' In die proses word reëls en gebruike al meer verselfstandig, met 'n eie lewe los van die kontekste waarbinne daar oorspronklik moeilike keuses gemaak is. Dikwels was hierdie keuses moeilik in die lig van die kompleksiteit van die konteks.
- ✿ Die vierde geslag sal miskien al sê: 'dit is soos die wêreld is. Dit is die werklikheid.' Sodoende word daar nie eers meer verreken dat daar 'n sosiale konteks ter sprake was waarbinne die realiteit as 'n keuse geskep is nie.

Wanneer ons (postmoderniste ingesluit) kommunikeer, verduidelik ons nie voortdurend dat ons met onsekere, gekonstrueerde interpretasies besig is nie. Ons sou nie effektief dink en kommunikeer as ons in elke taaluiting eers probeer kwalifiseer en kontekstualiseer nie. Daarom gebruik ook postmoderniste die betekeniskonstrukte van 'n sosiale kultuur asof hulle werklik is. Al is dit onvermydelik ter wille van vloeiende kommunikasie, versterk hierdie 'asof' manier van kommunikeer die modernistiese idee dat ons in ons konstrunkte by die waarheid van die werklikheid uitkom.

Tereg waarsku Freedman en Combs:

However, necessary as it is, unexamined reification can quickly lead to problems. For instance, in family therapy, "homeostasis"

has been a useful concept in describing and attempting to change certain problems that families experience, but when we reify homeostasis as a process that controls the interactions of every family we see, it limits our perceptions and becomes an impediment to progress. The same could be said for 'genogram,' 'boundary,' 'coevolution,' 'narrative,' and all the other terms and concepts that we use. Each helps us refer efficiently to a certain aspect of experience but can become problematic when we forget that it is a useful social construction and begin to treat it as a part of some external, pre-existent reality.

(Freedman & Combs 1996:25)

Berger en Luckman onderskei die volgende drie prosesse waardeur *reification* voltrek word, waardeur sosiale groepe hul 'kennis' oor die 'werklikheid' konstrueer en handhaaf: *typification*, *institutionalization*, en *legitimation*.

3.2.1 Tipering en Stereotipering

3.2.1.1 Tipering

Tipering is die proses waardeur verskille geklassifiseer en in terme van tipes sorteer word. Mense sou tipologies geklassifiseer kon word in terme van persoonlikheid, ras, geslag, lewensfase, afkoms, mag, status, siekte, verwantskap, armoede, gesondheid, norme, waardes, geloof, gedrag, houding, ensomeer. Op persepsiële vlak sou byvoorbeeld onderskei kon word tussen tipes liefde.

Binne bepaalde kategorieë sou weer verdere tiperings aangebring kan word, byvoorbeeld soorte mans, soorte vrouens, soorte kinders, soorte vaders, ensomeer. Mense word byvoorbeeld onderskei as Christene, en nog nader bepaald as gereformeerde of pinkster of charismaties.

Tiperings is konstruerings wat binne bepaalde kontekste ontstaan en verfyn word, en in hulle bestaan aan mekaar geskakel word. Ons werklikhede word gekonstitueer rondom netwerke van tiperings.

Hierdie tiperings word aan 'oningeliges' geleer deur die wat 'weet', deur 'ingeliges' en 'kundiges' soos ouers, speelmaats, onderwysers, politici, akademici, pastors, ensomeer. Die wat geleer word, is geneig om die kennis as werklikheid (waarheid) te aanvaar. Ander moontlike tiperings sou egter 'n heel ander werklikheid kon skep.

3.2.1.2 Stereotipering

Na aanleiding van De Villiers en andere (1985), en in die lig van bogenoemde konseptualisering rondom tipering, sou stereotipering beskou kon word as die vaslegging van tiperings, as sou dit in onveranderlikheid gegiet wees. Tipering raak in stereotipering die vaslegging en herhaling van tiperende onderskeidings, sonder die inagneming van verskuiwings in kontekste. Dit behels dus 'n rigiede benadering tot tipering en klassifisering.

Stereotipering behels ook verskraling en veralgemening (Owen 1993:16,17).

- ✿ Mense word *verskralend* beskryf in terme van enkele tiperende kenmerke van hulle bestaan, dikwels as een van twee binêre teenstellings waar die een die ander uitsluit: man of vrou, wit of swart, ensomeer. In stereotipering is daar nie inagneming van meer moontlikhede en kompleksiteit nie.
- ✿ Deur *veralgemening* word mense binne bepaalde groepe sorteer en dan as eenders binne die groep beskryf. Verskille word geïgnoreer en eendersheid word gepropageer. Iemand wat wit of swart is, word verbind aan al die verskraalde betekenis wat aan swart-wees en wit-wees gekoppel word deur 'n persoon of groep.

Stereotipes word nie net aan groepe mense verbind nie, maar ook aan groepe mense geleer. Hoe wyer die stereotipe gebruik word, hoe meer 'waar' word dit vir mense. Sodoende word stereotipes vasgelê binne kulture.

In die konstruering van tipes en stereotipes word nie net veralgemenende, rigiede en verskraalde kenmerke aan mense toegeken nie. Bepaalde rolle en gedrag word ook voorgeskryf en oordele oor normaliteit word gemaak (Lamprecht 1996:38). Allerlei etikette word omgehang waar iemand afwyk van dit wat 'behorende' is tot 'n bepaalde tipe. Manlike persone wat byvoorbeeld 'afwyk' deur 'vroulike' karaktertrekke te openbaar, sal maklik as 'sissie', 'papbroek', 'moffie', ensomeer geëtiketteer word. Vroulike persone wat afwyk van 'vroulikheid' sal maklik as 'mannetjiesagtig', 'tomboy', 'onvroulik' ensomeer geëtiketteer word (Lamprecht 1996:51).

Stereotipering werk met 'n dualistiese perspektief, waar verskillende aspekte as onafhanklik en onderling uitsluitend hanteer word (Lamprecht 1996:49).

3.2.2 Institusionalisering

Institutionalization behels die prosesse waardeur instellings tot stand kom rondom tiperings.

3.2.2.1 Skriftelike vasstelling

Instellings kan skriftelik vasgestel word soos byvoorbeeld in wettekodes, gedragskodes, organigramme, reëls, openbaringsboeke, belydenisskrifte en ordes.

3.2.2.2 Ongeskrewe instellings

Instellings kan ook ontwikkel rondom konsepte soos byvoorbeeld *moederskap* en *gesinslewe*, sonder dat alle verwagtinge daarrondom in wette of geskrewe ordes vasgestel word.

'The mother has always been a matter of interpretation, of social construction.' (Derrida 1997:27). Die ongeskrewe institutionalisering van *moederskap* bring egter mee dat dit met verloop van tyd, in die proses van *reification*, nie meer as sosiale tiperingskonstruk gesien word nie. Deur stereotipering en institutionalisering word moederskap tot meer as interpretasie. Konstruerings rondom *moederskap* word tot waarheid verhef, en dekonstruksie kom in spel.

Patriargie kan ook beskou word as 'n ongeskrewe instelling. In die patriargie word aan die man en vaderfiguur oppergesag (*authority*) toegeken. Die volgende betekenis word dan maklik aan die begrip 'vader' gekoppel: Hy het die reg (gesag) om te mag beheer, om te stuur, om leier en wegwysers te mag wees, om die laaste woord te hê, om te mag amendeer, wysig, verander en verbeter (Marshall 1992:59). Die man bepaal die status en posisie van die vrou en kind (Lamprecht 1996:48).

Baie voorbeelde van manlike dominansie wat spruit uit die patriargie, sou genoem kon word, byvoorbeeld:

- ✿ In die huweliksreg is dit algemene praktyk (en tot onlangs nog ook in Suid Afrika) om aan die vrou die posisie van 'n minderjarige kind in die huwelik toe te ken.
- ✿ Vroue moet hul nooiens van prysgee wanneer hulle trou.
- ✿ Mans word *meneer* genoem, maar vroue word geklassifiseer as *mevrou* of *mevrou*.
- ✿ Vroue se akademiese- of beroepstitels word dikwels misken behalwe waar dit herinner aan hul 'vroulike werk'.
- ✿ Sommige mans spreek vroue publiek en voor gehore aan as 'my ding' en 'my skat', selfs al is daar nie 'n romantiese verbintenis tussen hulle nie.

- ✿ Onder meer het patriargie vroue gedegradeer en verneder tot objekte van begeerte. Met verwysing na 'n spesifieke groep vroue in 'n literêre roman som Elam (1992:140) hul posisie as volg op: '...romance binds these woman into a community of desire.'

Feminisme is 'n weerstandsbeweging teen die patriargie. Die motief in postmoderne feminisme is nie om vrouwees te definieer en omskryf nie (Elam 1992:103). Feminisme bied egter weerstand teen patriargale besinning en gevolglike 'waarheid' oor vrouwees en antwoorde op vrae na die aard, behoeftes en verantwoordelikhede verbonde aan vrouwees.

Institusionalisering help 'n samelewing met die instandhouding, oordrag en verspreiding van 'kennis' wat met verloop van tyd sosiaal gekonstrueer is. Soos dit die geval is met tipering, kan die proses van institusionalisering ons blind maak vir ander moontlikhede.

3.2.3 Legitimering

Legitimation is die woord wat Berger en Luckmann gebruik om te verwys na die prosesse wat legitimitieit gee aan die tiperings en instellings van 'n bepaalde samelewing. Hierdie prosesse werk daartoe mee dat kontekstuele konstruerings as objektiewe werklikheid ('possessing a reality of their own') beleef word.

3.3 SOSIALE KONSTRUKSIE VAN KENNIS/MAG

Ek sluit vervolgens saam met Epston en White (1990:18-32) aan by 'n mag-analise deur Foucault. Dis 'n analise wat ook fokus op prosesse wat sosiale konstruksies in 'n samelewing legitimeer en *reification* in die hand werk. 'n Belangrike funksie in hierdie legitimering is dié van sogenaamde 'expert opinion'.

Ons lewens en verhoudings word gevorm deur wat Foucault noem 'normalizing truths'. Dit is gekonstrueerde idees waaraan die status van waarheid toegeken word, as sou dit gegewe, objektiewe of intrinsieke waarheid wees.

Die inhoud van die waarhede is die kennis, die 'knowledges' wat vasgestel en gedra word deur 'expert opinion'. 'Normalizing' verwys na die normerende funksie van die gekonstrueerde waarhede.

Rondom die waarhede en die voorgeskrewe norme konstitueer mense hul lewens. Die waarhede maak mense diensbaar aan die norme. Hierdie waarhede en norme verkry 'n mag oor mense se lewens.

Foucault argumenteer dat hierdie mag egter meesal nie negatief onderdrukkend beleef word nie. Ons ervaar meesal die positiewe of konstitutiewe effekte van hierdie magte wat ons lewens en verhoudings vorm. Die waarhede en norme bemagtig ons dus. Die uitoefening van hierdie mag in 'n samelewing is dus nie noodwendig ter wille van eiebelang van individue nie.

Foucault konkludeer dat mag en kennis onlosmaaklik verbonde aan mekaar is. Soveel so, dat hy verkies om die terme as een te skryf: *power/knowledge* of *knowledge/power*. Ons is almal opgevang in 'n net of web van kennis/mag. Ons leef onderworpe aan die invloede daarvan en oefen dit ook self uit in ons verhoudings met andere.

Die kennis/mag funksioneer egter nie net op 'n ideologiese vlak waar kennis deur kundiges oorgedra word nie. Mense word ook beheer deur subtiele meganismes en magstegnieke wat meewerk tot die vermeerdering van die kennis en die onderwerping van mense. Voorbeelde wat Foucault in hierdie verband gebruik is:

- ⊗ organisering van mense in ruimtes;
- ⊗ registrasie en klasifikasie van persone;

- ✿ toekenning van identiteit en gevolglike uitsluiting van groepe;
- ✿ isolering van persone;
- ✿ metodes van waarneming en evaluering;
- ✿ prosedures vir ondersoek, navorsing en kontrole.

Hierdie tegnieke word nie in die eerste plek van bo geoperasionaliseer om mense te transformeer en te onderwerp nie. Die oorsprong van hierdie tegnieke is op plaaslike vlak. Daarom moet die geskiedenis en effekte van onderwerpde tegnieke juis op hierdie plaaslike vlakke bestudeer word. Juis hier is die mag van die tegnieke die minste verbloem. Voorbeelde van sulke plaaslike 'extremeties' van die samelewing is klinieke, plaaslike organisasies, en families.

Foucault fokus in sy analise van mag egter ook op die 'subjugated knowledge' in 'n samelewing. Dit is die kennis wat nie gepropageer word deur die dominante (onderwerpde) kennis/mag nie, en daarom op baie meer beperkte, plaaslike vlak funksioneer. Dit pas nie in by dit wat as algemene ('global and unitary') waarheid beskou word nie.

Foucault onderskei in hierdie verband twee soorte 'subjugated knowledges':

- ✿ Kennis wat vroeër gevestig was maar nou funksioneel en sistematies herskryf, begrawe of verberg word.
- ✿ Populêre plaaslike en streek-kennis wat wel sirkuleer, maar waarvan die bestaansreg ontken word of die ruimte vir bevredigende uitlewing deur die oorheersende power/knowledge beperk word. Hierdie soort kennis met al die detail daaraan verbonde word dus gemarginaliseer in die samelewing.

Foucault stel nie 'n ideologie of enige 'unitary knowledge' voor waarrondom ons ons lewens kan organiseer nie. Daar is nie 'n objektiewe werklikheid op grond

waarvan ons globale en unitêre waarheidsaansprake kan maak nie. Daar is vir Foucault geen buiteposisie vanwaar die wêreld positivisties ervaar kan word nie. Onmiddellike ervaring is ook nie moontlik nie. Ervaring is reeds ingekapsel in 'knowledge' en word beïnvloed deur diskoerspraktyke.

Uit Foucault se werk blyk dus dat

- ✿ kennis nie net bemagtig en dus in positiewe sin oorgedra word nie, maar ook in negatiewe sin gemarginaliseer en onderdruk word.
- ✿ Klassifikasie, tipering en stereotipering deel is van die proses waartydens kennis die mag van waarheidsbeleving oor mense kry.

3.4 SOSIALE KONSTRUKSIE EN OUTORITÊRE WAARHEID

Ek het reeds onder 'tipering' verwys na 'ingeligtes' en 'kundiges' soos ouers, speelmaats, onderwysers, politici, akademici en pastors wat sosiaal-gekonstrueerde waarhede aan andere leer. Hulle gesag word versterk deur bepaalde posisies wat hulle beklee en bepaalde rolle wat hulle speel binne bepaalde instellings. In die patriargie byvoorbeeld speel die man of vader die hoofrol. Sodanige kundiges tree met outoriteit op, en die waarhede wat hulle oordra kan beskou word as outoritêre waarheid. Hier is nie meer sprake van tentatiewe, soekende, gesamentlike konstruerings nie.

3.4.1 Legitimering van outoritêre waarheid deur taal en storie

Taal en narratief speel 'n besonder belangrike rol in prosesse van legitimering van gekonstrueerde kennis. White en Epston (1990:15) sluit aan by Goffman (1961) wat 'n dominante storie beskryf as 'dominant knowledge and unit of power'. Kennis/mag word gedra deur stories wat vertel word in die samelewing. 'n Dominante storie is 'n storie wat algemeen en basies aanvaarbaar geword het

binne 'n bepaalde sosiale groep, en wat ander moontlike verhale ignoreer of marginaliseer.

Stories oor byvoorbeeld 'die gesin' kan so gekies en vertel word dat legitimiteit verleen word aan bepaalde magsverhoudings binne gesinne (Langellier & Peterson 1993:50). Gesinstories legitimeer sodoende sosiale beheer in gesinne. Deur gesinstories kan die mag in ouer-kind verhoudings byvoorbeeld setel by ouers, en in man-vrou verhoudings by die man.

Instellings soos die patriargie, sowel as stereotipes, kan deur gesinstories gelegitimeer word. In my familie het 'n klein seuntjie huilend van die skool af gekom. Hy het gehuil omdat 'hulle nie 'n gesin is nie.' Gou het dit geblyk dat hy uit die stereotipiese lesmateriaal oor gesinne by die skool geleer het dat 'n gesin bestaan uit 'n pa, 'n ma, 'n boetie en 'n sussie. En hy het net boeties gehad!

Gesinstories kan egter ook weerstand en taktieke bevorder wat dominante beskouinge en hiërargiese magsverhoudings teenstaan (Langellier & Peterson 1993:50).

Stories is kragtige middele wat die stereotipes van 'n kultuur illustreer en oordra. 'Although most war narratives simply exclude the feminine, those that include women generally are moved along by themes of romantic entanglement between warriors and their love interests. ... women seeks to tame , and true warriors must resist being tamed.' (1993:217).

Vertellers van stories is in outoritêre posisies vanwaar hulle hul eie voorkeurweergawes van gebeure kan deurgee aan luisteraars of lesers. Zelizer (1993:189-190) verwys in hierdie verband na 'cultural authority' van Amerikaanse joernaliste. Hulle is woordvoerders oor die gebeure en oefen sodoende beheer uit oor wat die publiek as werklikheid moet aanvaar. Die doelstellings van die verteller is dikwels belangriker as die gebeure self. '...over time, speakers reposition themselves with regard to original events, thereby reconfiguring their authority. Aims having little to do with narrative activity become differentially

embedded within narratives over time.’ (Zelizer 1993:191). Verhale word met verloop van tyd aangepas, geredigeer, om by nuwe doelstellings aan te pas.

Legitimasie van outoriteit kan deur eie retoriek (‘rhetorical competence’) sowel as deur posisie in ‘n bepaalde kultuur verkry word. ‘Which narrators eventually emerge as authoritative voices of a given story thus reveal much about the practices by which they are rhetorically legitimated and the authority through which they are culturally constituted. (Zelizer 1993:191).

Die volgende verhaal illustreer legitimasie deur posisie:

Ons gesin het elke jaar vakansie gehou by die strandoord Glentana, wat in 1967 aan die begin van sy groot ontwikkeling gestaan het. Meer mense het ingekom, en my een broer is deur die owerheid aangestel as eerste lewensredder. Hy het geen opleiding gehad nie en is bloot aangestel omdat hy al oor jare ‘n ‘seun van die oord’ was. Een middag het hy die bakens geplant op ‘n plek waaroor hyself nie heeltemal gemaklik was nie. ‘n Jong seun en sy ma het kom swem. Die seun wou nie tussen die bakens swem nie en hy het vir sy ma en die lewensredder uitgewys hoekom hy dink ‘n ander plek sou beter wees. My broer het onmiddellik in sy hart saangestem, maar dit vanweë trots nie uitgespreek nie. Intendeel. Hy het probeer verduidelik hoekom die bakens op ‘n goeie plek geplant was. Toe die kind weer iets wou sê, het die ma hom onmiddellik ‘n dwarsklap gegee en gesê: ‘Hou jou bek, die meneer weet beter.’

3.4.2 Legitimering van outoritêre waarheid deur religie

Godsdienste speel ook ‘n belangrike rol as legitimeringsfaktor in die proses van *reification*. As voorbeeld verwys ek weer na die patriargie. Die gesag van die patriargie word gelegitimeer deur die *vaderskap* van God, die Een met die laaste sê, die Almagtige.

3.5 SOSIALE KONSTRUKSIE EN MODERNISME SE VERMEENDE SUBJEK- OBJEKVERHOUDINGS

Die modernistiese werklikheidsbeskouing is 'n belangrike legitimeringsfaktor in die proses van *reification* van sosiale konstruksies. Legitimiteit word aan uitsprake verleen op grond van vermeende subjek-objekverhoudings.

Marshall (1992:181,182) wys egter daarop dat die konsep *subjek* meerduidig gebruik word in die modernisme:

- ✿ Die subjek as redelike, denkende en kennende mens. In hierdie verband verwys Marshall na die beroemde woorde van Descartes: *cogito ergo sum* (Ek dink, daarom bestaan – is – ek.)
- ✿ Die subjek as die mens wat gekategoriseer en tipeer word volgens bepaalde naam, geslag (en dan ook nog die soort man of vrou), ouderdom, ras, etnisiteit, familie, streek, nasionaliteit, persoonlikheid, karakter ensomeer.
- ✿ Die subjek as die individuele mens wat gesond, vol integriteit (whole), bewustelik en aktief funksioneer.

Ek gee vervolgens kortliks aandag aan die eerste twee van hierdie onderskeidings rondom subjektiwiteit.

3.5.1 Denkende subjek

Die mens as denkende subjek kan deur die krag van die rede die objekte wat ervaar word, ken. Die subjek sou sodoende 'n objektiewe buiteposisie kan inneem vanwaar 'n saak na behore – oorskouend – en na waarheid geken kan word.

So 'n buiteposisie kan ook geld as outoritêre posisie van kennis/mag, en die subjek as outoritêre subjek (Elam 1992:140).

3.5.2 Subjek as mens wat onderwerp word aan tipering en kategorisering

Die praktyk van identifikasie plaas die mens in 'n bepaalde subjekposisie, wat onderwerpend en beherend kan wees (Marshall 1992:108,110). Die toekenning van subjekposisies voorsien aan mense identiteit en rolle. Hierdie identiteite en rolle kan maklik as gegewe en onveranderlik beleef word, vanweë die prosesse van *reification* en die spel van kennis/mag.

In die Westerse konteks geld die stereotiepe van die ware, uitnemende subjek, naamlik die mens wat wit, manlik en gegoed is. In die apartheid-Suid-Afrika was dit voordelig om 'n wit en manlike subjek te wees. Vanaf 1994 word hierdie subjekposisie egter deur dieselfde groep as 'n bedreiging beleef.

Marshall (1992:101,105,117) verwys ook na Foucault, en reken dat hy veral aandag gevra het vir die komplekse magsverhoudings wat na vore kom in 'n samelewing met al sy tipes van toegekende subjekposisies. Hy vra na die effekte van onderdrukkende praktyke op mense in hul onderlinge verhoudinge en in samelewingsinstellings. Mense behoort hulself te beskou as handelende subjekte wat weerstand kan en mag bied teen marginaliserende en onderdrukkende praktyke.

The 'objectivity' of the modernist worldview, with its emphasis on facts, replicable procedures, and generally applicable rules, easily ignores the specific, localized meanings of individual people. When we treat people with this kind of 'objectivity,' we regard them as objects, thus inviting them into a relationship in which they are the passive, powerless recipients of our knowledge and expertise.

(Freedman & Combs 1996:21)

Die volgende sou as menseregte beskou kon word:

- ✿ Die reg om outoriteit te bevraagteken en selfs weerstand te bied indien nodig (Leitch 1986:148).
- ✿ Die reg om nie geobjektiveer te word nie.
- ✿ Die reg dat my subjekposisie nie vas gedefinieer en omskryf word nie. Subjekbeskrywings kom en gaan soos wat konteks en kultuur verander. 'Like the concepts of democracy and private property, character has been invented repeatedly, and repeatedly fallen into neglect, by different cultures...' (Leitch 1986:149).
- ✿ Die reg om nie as subjek tydloos, vas en kompartementeel gedefinieer te word nie.
- ✿ Die reg om rekenskap te eis vir die marginalisering van 'infinite number of subject positions' (Marshall 1992:107).
- ✿ Die reg om anders te wees en om te verskil van dit waarby andere jou wil laat inpas op grond van hul denksisteme, subjektiewe- en tradisionele waarheid (Marshall 1992:113).

3.6 SOSIALE KONSTRUKSIE EN TRADISIONALISME

Tradisie word geskep wanneer sosiale konstruksies herhaal word met verloop van tyd, van geslag tot geslag.

3.6.1 Tradisievorming vind plaas in feudalisme sowel as modernisme

Tradisievorming het in die feudalisme plaasgevind onder leiding van outoriteit wat gesetel het in hiërargie, struktuur en religie.

Die modernisme self kan egter ook nie ontsnap aan die proses van tradisievorming nie, en vorm algaande 'n 'modernist tradition' (Richardson 1995:53). In die modernisme geskied tradisievorming onder leiding van outoriteit wat setel in subjektiwiteit, intersubjektiwiteit en vermeende rasionele objektiwiteit. Ook die rasionele subjek is ingebed binne die taal en stories van kulture, en binne die spel van *différance* en die sosiale konstruksie van kennis/mag.

3.6.2 Tradisionalisme

Wanneer daar op grond van hierdie herhalings (tradisies) gekonkludeer word tot waarheid, absoluutheid en vastheid, het ons te doen met tradisionalisme. So gesien kan *reification* beskou word as 'n proses wat lei tot tradisionalisme. Tradisionalisme is die dwingende konservering en herhaling van sosiale konstruerings as sou dit vasstaande, onveranderlike gegewens wees. Menings (beliefs), waardes, instellings, gebruike, etikette, wette, rolverdelings en werksverdelings kry sodoende 'n tydlose en onveranderlike status binne die betrokke kultuur. Tradisionalisme word in die hand gewerk deur die geneigdheid by mense om die gekonstrueerdheid in die geskiedenis, en die kontekste waarbinne gekonstrueer is, te misken.

Subjektiwisme se kennis/mag werk ook mee in die prosesse van *reification* en skep gevolglik tipes/stereotipes, instellings en tradisies, wat deur marginalisering en uitsluiting verword.

Smith (1994:137) praat van 'the endemic tendency of every community and tradition to reify its own constitution; to establish rigid behaviors and practices based on the exclusion and marginalization of perceived "others"; and to construct hegemonic structures deriving from such forms of self-absolutization'.

3.7 DEKONSTRUKSIE

Sosiale konstruksie en dekonstruksie is kante van dieselfde munt. Waar daar in sosiale konstruksie gefokus word op die konstruering saam met die ander, word daar in dekonstruksie gefokus op die meer moontlikhede van konstruering saam met die ander. Tradisies word in verhouding met ander, saam met ander, sosiaal gekonstrueer, en in verhouding met die ander gedekonstrueer waar dit rigied en 'waar' geword het, die ander misken en die toekoms verduister.

3.7.1 Subjek-objekverhoudings en dekonstruksie

Vanuit 'n postmoderne wêreldbeskouing word die vermoë en outoriteit van die menslike subjek om objektiewe kennis en betekenis van sy leefwêreld op te doen, bevraagteken (Leitch 1986:148; Dill 1996:95). Daar is geen buiteposisie vanwaar die wêreld positivisties as objektiewe werklikheid geken kan word nie. Marshall (1992:188) vra vir die voortdurende bewustheid van 'being-within', en die handhawing van hierdie posisie. Die rasonale subjek (stereotipes die normale, wit, manlike individu) se insigte kry beslag binne sosiale konstruksies wat kulturele konstruksies is (Marshall 1992:82).

Daar is nie 'n vaste verwysingspunt vanwaar ons aan onself identiteit kan toeken en ons 'self' kan definieer en omskryf nie. Dekonstruksie van subjektiwiteit is dekonstruksie van alle verhale waarin daar sprake is van subjek-objekverhoudings met die subjek as buitestaander en analiseerder. Gergen (1994:187) lees die 'self' as storie, en beskou die menslike subjek dus nie as identiteit wat objektief kan sien, verstaan en interpreteer nie.

'n Subjektiewe posisionering vanwaar kennis oor 'n saak na waarheid gekonstrueer kan word, is nie moontlik nie, vanweë *différance* (Marshall 1992:89), 'an interplay of signifying elements' (Elam 1992:140). Deur *différance* dekonstrueer die waarheid van

✿ outoritêre subjektiewe posisionerings,

- ⊗ aanspraak op objektiewe kennis en interpretasies,
- ⊗ stereotiepe toekenning van subjekposisies.

3.7.2 Tiperings, instellings, tradisies – en dekonstruksie

Dekonstruksie staan nie opponerend teenoor tipering, selfidentiteit, instelling, tradisie, konservering en herhaling nie. Dit staan egter wel in spanning daarmee (Derrida 1997:5-6). Dit is nie negatief nie, maar ook nie eenvoudig positief nie. Dit staan nie teenoor tradisies nie, maar skaar hom ook nie by tradisies deur eenvoudig sosiale konstruksies te herhaal en te konserveer nie. Dit fokus op heterogeniteit, en vra vir die verrekening van kompleksiteite, ander kontekste, ander perspektiewe en nuwe tye.

Dekonstruksie opponeer wel stereotipering, subjektivisme, marginaliserende institusionalisme en tradisionalisme. Dekonstruksie kom in spel teenoor elke vorm van tradisionalisme, hetsy gegrond op hiërgargie en struktuur (feudalisme), hetsy gegrond op sosiale konstruksie, hetsy gegrond op vermeende objektiwiteit vanuit 'n rasonale subjektiewe stellingname.

The very meaning and mission of deconstruction is to show that things – texts, institutions, traditions, societies, beliefs, and practices of whatever size and sort you need – do not have definable meanings and determinable missions, ... what is really going on in things, what is really happening, is always to come. Every time you try to stabilize the meaning of a thing, ...the thing itself, if there is anything at all to it, slips away.

(Caputo 1997:31)

3.8 OPSOMMING

Tiperings, instellings en ander sosiale konstruksies, word deur die lede van 'n kultuur gekonstrueer in hul interaksie met mekaar, van geslag tot geslag en van dag tot dag. Sulke konstruksies kry maklik, met verloop van tyd, die stempel van waarheid, absoluteheid en vastheid. Kontekstuele sosiale skeppings word verhef tot bo- of buitemenslike gegewens – 'n proses van *reification* – asof hulle iets anders as menslike produkte is. Die modernistiese paradigma van die Westerse filosofie het hierdie manier van dink versterk.

Onderskeidings waartoe mense gesamentlik kom, is aanvanklik tentatief en eenvoudig, amper speels, en maklik veranderbaar. Daar is 'n sterk bewustheid van ander moontlikhede. Dit word egter algaande al meer beleef as objektiewe realiteit.

So verword tipering tot stereotipering. Dit behels verskraling, veralgemening en die vaslegging en herhaling van tiperende onderskeidings, sonder die inagneming van verskuiwings in kontekste. Stereotipering werk met 'n dualistiese perspektief, waar verskillende aspekte as onafhanklik en onderling uitsluitend hanteer word.

Institusionalisering behels die prosesse waardeur instellings tot stand kom rondom tiperings. Instellings kan skriftelik vasgestel word, maar kan ook ontwikkel rondom konsepte soos byvoorbeeld *moederskap*, *vaderskap*, *geslag* en *ras*, sonder dat alle verwagtinge daarrondom in wette of geskrewe ordes vasgestel word. *Patriargie* kan ook beskou word as 'n ongeskrewe instelling. Met verloop van tyd, in die proses van *reification*, word instelling-konstruerings tot waarheid verhef en gelegitimeer. 'n Belangrike funksie in hierdie legitimering is dié van sogenaamde *expert opinion* van 'ingeligtes' (beter-weters) soos ouers, speelmaats, onderwysers, politici, akademici en pastors/terapeute. Sodanige kundiges tree met outoriteit op, en die waarhede wat hulle oordra kan beskou word as outoritêre waarheid – in terme van die modernistiese paradigma:

objektiewe waarheid. Hier is nie meer sprake van tentatiewe, soekende, gesamentlike konstruerings nie. Taal, narratief en godsdiens speel 'n besonder belangrike rol in prosesse van legitimering van sosiaal-gekonstrueerde kennis.

Institusionalisering help 'n samelewing met die instandhouding, oordrag en verspreiding van kennis/mag (Foucault) wat met verloop van tyd sosiaal gekonstrueer is. Tradisies word geskep wanneer sosiale konstruksies herhaal word met verloop van tyd, van geslag tot geslag. Tipering, institusionalisering en tradisievaslegging verword egter maklik tot stereotipering en tradisionalisme – die dwingende konservering en herhaling van sosiale konstruerings as sou dit onveranderlike gegewens wees – deurdat ons blind word vir ander moontlikhede.

Dekonstruksie kan ook beskou word as 'n weerstandsbeweging binne die prosesse van *reification*. Sosiale konstruksie en dekonstruksie sou ook beskou kan word as kante van dieselfde munt. Waar daar in sosiale konstruksie gefokus word op die konstruering saam met die ander, word daar in dekonstruksie gefokus op die meer moontlikhede van konstruering saam met die ander. Tiperings, instellings en tradisies word in verhouding met ander, saam met ander, sosiaal gekonstrueer, en in verhouding met die ander gedekonstrueer – waar dit rigied en 'waar' geword het, die ander misken, en die toekoms verduister.

Dekonstruksie staan nie opponerend teenoor tipering, selfidentiteit, instelling, tradisie, konservering en herhaling nie. Dit staan egter wel in spanning daarmee.

3.9 BLIK OP VOLGENDE HOOFSTUK

In die volgende hoofstuk sal een moontlike storie van familietherapie aangebied word. Dit sal gekonstrueer word in die lig van my eie pad in die familietherapiebeweging en wil ook dien om *reification* in konstruerings oor

familieterapie teen te werk. Dit sal ook lig werp op my keuse om as narratiewe terapeut betrokke te wees in die navorsing. Daarna sal my verstaan van narratief en narratiewe terapie verduidelik word, in sosiale aansluiting by andere.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA